Qədim Diyar Oktyabr 2026, Cild: 8, Sayı: 10, s. 149−154
Ancient Land October 2026, Volume: 8, Issue: 10, pp. 149−154
DOI: https://doi.org/10.36719/2706-6185/64/149-154

Neft qiyməti dəyişkənliyi şəraitində cari və əsaslı büdcə xərclərinin reaksiyasının müqayisəli qiymətləndirilməsi

Rəvan Qafarov

Xülasə. *Məqalədə 2015–2024-cü illər üzrə neft qiyməti dəyişmələrinin Azərbaycanın dövlət büdcəsinin cari və əsaslı xərclərinə ötürülməsi müqayisəli qiymətləndirilir. Məlumat bazası Dövlət Statistika Komitəsinin, Hesablama Palatasının və Dövlət Neft Fondunun rəsmi materialları, həmçinin Brent markalı neftin aylıq qiymətləri üzrə ABŞ Enerji İnformasiya Administrasiyasının məlumatları əsasında qurulmuşdur. Nominal büdcə göstəriciləri 2024-cü ilin qiymətlərinə çevrilmişdir. Kiçik illik seçmə çoxparametrli dinamik modellərin etibarlı tətbiqinə imkan vermədiyindən təsviri statistika, Spearman korrelyasiyası, HC3 standart xətalı biramilli reqressiyalar, şok illərinin qruplaşdırılması və 20 000 təkrarlı cüt bootstrap istifadə edilmişdir. Əsaslı xərclərin real səviyyə üzrə variasiya əmsalı 24,1%, cari xərclərdə 11,0% olmuşdur. Neft qiymətinin artdığı illərdə əsaslı real xərclər orta hesabla 21,1% artmış, qiymətin azaldığı illərdə 14,7% azalmışdır. Cari xərclər daha sərt və əks istiqamətli dinamika göstərmişdir. Bootstrap nəticəsi xərc kateqoriyalarının neft qiyməti dəyişməsinə həssaslığının fərqləndiyini göstərsə də, ayrıca volatillik göstəricisi və SOFAZ transfertlərinin yumşaldıcı təsiri üzrə sabit səbəbli nəticə əldə edilməmişdir. Nəticələr qısamüddətli fiskal düzəlişin əsasən əsaslı xərclər üzərində cəmləşdiyini göstərir.*

Açar sözlər: *neft qiyməti dəyişkənliyi, cari büdcə xərcləri, əsaslı büdcə xərcləri, fiskal pro-tsikliklik, Dövlət Neft Fondu, büdcə dayanıqlığı*

Bakı Dövlət Universiteti, Doktorant, Bakı, Azərbaycan
E-poçt: qafarov.r@icloud.com
Daxil oldu: 18 Mart 2026; Qəbul edildi: 21 Sentyabr 2026; Onlayn dərc edildi: 28 Oktyabr 2026
© Müəllif(lər) 2026. Bu açıq girişli məqalə Creative Commons Attribution–NonCommercial 4.0 Beynəlxalq Lisenziyasının (CC BY-NC 4.0) şərtlərinə uyğun olaraq yayımlanmışdır.

Comparative Assessment of the Response of Current and Capital Budget Expenditures under Oil Price Volatility

Ravan Gafarov

Abstract. *The article compares the transmission of oil-price changes to current and capital expenditures of Azerbaijan's state budget during 2015–2024. The dataset combines official materials of the State Statistical Committee, the Chamber of Accounts and the State Oil Fund with monthly Brent prices from the U.S. Energy Information Administration. Nominal fiscal indicators are converted to 2024 prices. Because the annual sample is too small for reliable multiparameter dynamic models, the empirical strategy uses descriptive statistics, Spearman correlations, single-factor regressions with HC3 standard errors, classification of years by the direction of the oil-price shock, and 20,000 paired bootstrap replications. The coefficient of variation is 24.1% for real capital expenditure and 11.0% for real current expenditure. In years of rising oil prices, real capital expenditure increased by 21.1% on average, while it declined by 14.7% in years of falling prices. Current expenditure displayed a more rigid and broadly opposite profile.*

The paired bootstrap indicates a meaningful difference between the oil-price sensitivities of the two expenditure categories. Realized volatility and the buffering role of SOFAZ transfers, however, do not produce stable causal evidence. The findings suggest that short-run fiscal adjustment is concentrated mainly in capital expenditure.

Keywords: *oil price volatility, current expenditure, capital expenditure, fiscal procyclicality, State Oil Fund, budget sustainability*

Baku State University, PhD student, Baku, Azerbaijan
E-mail : qafarov.r@icloud.com
Received: 18 March 2026; Accepted: 21 September 2026; Published online: 28 October 2026
© The Author(s) 2026. This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0).

Giriş

Neft ixracından yüksək fiskal gəlir əldə edən iqtisadiyyatlarda qiymət şoku büdcənin yalnız gəlir tərəfini deyil, xərclərin daxili strukturunu da dəyişir. Cari xərclər əməkhaqqı, sosial ödənişlər, dövlət xidmətlərinin saxlanılması və müqavilə öhdəlikləri ilə bağlı olduğuna görə qısa müddətdə azaldılması çətin olan baza yaradır. Əsaslı xərclər isə layihələrin başlanma vaxtının dəyişdirilməsi, investisiya proqramlarının mərhələləndirilməsi və satınalmaların təxirə salınması vasitəsilə daha çevik tənzimlənə bilir. Bu fərq ümumi dövlət xərclərinə baxıldıqda görünməz qala bilər.

Fiskal pro-tsikliklik üzrə ədəbiyyat inkişaf etməkdə olan ölkələrdə gəlir artımı ilə xərclərin genişlənməsi, gəlir azalması ilə isə xərclərin daralması arasında davamlı əlaqə göstərir (Céspedes & Velasco, 2014; Frankel et al., 2013). Neft ixracatçıları üzrə tədqiqatlarda qiymət şoklarının dövlət xərclərinə ötürülməsinin gəlir kanalı ilə gücləndiyi, lakin xərc komponentlərinin eyni reaksiya vermədiyi müəyyən edilmişdir (El Anshasy & Bradley, 2012; Farzanegan, 2011). Arezki və Ismail (2013) aşağı istiqamətdə xərc sərtliyini, Alley (2016) isə qiymət səviyyəsi ilə yanaşı, volatilliyin ayrıca fiskal risk yaratdığını göstərirlər. Bu nəticələr cari və əsaslı xərclərin ayrıca qiymətləndirilməsini əsaslandırır. Azərbaycan üçün məsələ Dövlət Neft Fondundan büdcəyə transfertlər və dövlət investisiyalarının yüksək payı səbəbindən daha spesifikdir. Tədqiqatın məqsədi 2015–2024-cü illərdə neft qiyməti dəyişmələrinin cari və əsaslı xərclərə reaksiyasını eyni məlumat bazasında müqayisə etmək, hansı xərc kateqoriyasının fiskal düzəlişin əsas daşıyıcısına çevrildiyini müəyyənləşdirməkdir. Əsas tədqiqat sualı belə formalaşdırılır: neft qiyməti azaldıqda cari öhdəliklər qorunur, düzəliş isə daha çox əsaslı xərclərin azaldılması hesabına aparılırmı?

Metodlar

Məlumat bazası 2015–2024-cü illərin illik göstəricilərindən ibarətdir. Ümumi, cari və əsaslı büdcə xərcləri Dövlət Statistika Komitəsinin büdcə statistikası, illik icra hesabatları və Hesablama Palatasının rəyləri ilə uzlaşdırılmışdır. SOFAZ transfertləri Fondun illik hesabatlarından, Brent markalı neftin aylıq qiymətləri isə U.S. Energy Information Administration məlumat bazasından götürülmüşdür. Nominal büdcə göstəriciləri 2024-cü ilin qiymətlərinə çevrilmiş, aylıq Brent gəlirlərinin standart kənarlaşması $\sqrt{12}$ ilə illikləşdirilərək reallaşdırılmış volatillik göstəricisi hesablanmışdır (Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi, 2025; Azərbaycan Respublikasının Hesablama Palatası, 2025; State Oil Fund of the Republic of Azerbaijan, 2024; U.S. Energy Information Administration, n.d.).

Empirik strategiya məlumatın ölçüsünə uyğun olaraq beş elementdən ibarətdir. Əvvəlcə real xərc səviyyələri, struktur payları və variasiya əmsalları hesablanmışdır. Sonra 2016–2024-cü illər Brent

qiymətinin əvvəlki ilə nisbətən artdığı və azaldığı illərə bölünmüşdür. Neft qiyməti dəyişməsi ilə real xərc artımı arasındakı əlaqə Spearman sıra korrelyasiyası və HC3 standart xətalı biramilli OLS ilə qiymətləndirilmişdir. Cari və əsaslı xərclərin həssaslıq əmsalları eyni illəri birlikdə resampling edən 20 000 təkrarlı cüt bootstrap vasitəsilə müqayisə olunmuşdur. SOFAZ transfer payı isə explorativ bufer dəyişəni kimi yoxlanılmışdır.

Cədvəl 1

Brent qiyməti və real büdcə xərclərinin illik loqarifmik dəyişməsi, %

İl	Brent	Cari real xərclər	Əsaslı real xərclər
2016	-18,41	6,39	-65,36
2017	21,97	-19,01	6,48
2018	27,00	3,36	52,83
2019	-9,91	13,23	2,21
2020	-43,25	18,02	-18,26
2021	52,62	-6,90	0,74
2022	35,48	-6,31	24,24
2023	-20,05	4,89	9,58
2024	-2,38	3,01	-1,66

Mənbə. Cədvəl rəsmi büdcə, EIA və inflyasiya məlumatları əsasında müəllif hesablamaları əsasında hazırlanmışdır.

On illik səviyyə və doqquz illik artım müşahidəsi çoxparametrli dinamik modellər üçün kifayət etmir. ARDL və NARDL gecikmələr əlavə etdikdə sərbəstlik dərəcəsini kəskin azaldır, GARCH isə aylıq qiymət seriyasının şərti dispersiyasını qiymətləndirsə də, illik büdcə seriyasına ayrıca uzunmüddətli parametr kimi qoşula bilməz. Buna görə nəticələr struktur səbəbli əmsallar kimi deyil, 2015–2024 dövrünün faktiki fiskal reaksiya profili kimi şərh edilir.

Nəticələr

Real səviyyələr üzrə nəticə iki xərc kateqoriyası arasında aydın fərq göstərir. 2015–2024-cü illərdə cari xərclərin variasiya əmsalı 11,0%, əsaslı xərclərin variasiya əmsalı isə 24,1% olmuşdur. İllik real artımın standart kənarlaşması cari xərclərdə 11,2%, əsaslı xərclərdə 31,8%-ə çatmışdır. Beləliklə, əsaslı xərclərin dəyişmə amplitudası həm səviyyə, həm də artım baxımından cari xərclərdən iki dəfədən çox yüksəkdir.

Cədvəl 1 bu fərqin hansı illərdə yarandığını göstərir. 2016-cı ildə Brent qiyməti 18,4% azalarkən əsaslı real xərclər 65,4% daralmış, cari real xərclər isə 6,4% artmışdır. 2020-ci ildə neft qiymətinin 43,3% azalması fonunda əsaslı xərclər 18,3% azalmış, cari xərclər 18,0% yüksəlmişdir. Əksinə, 2018 və 2022-ci illərdə neft qiymətinin artımı əsaslı xərclərin müvafiq olaraq 52,8% və 24,2% artması ilə müşayiət edilmişdir. 2023-cü ildə əsaslı xərclərin neft qiyməti azalmasına baxmayaraq, 9,6% artması yenidənqurma proqramları və əvvəlki layihə öhdəliklərinin eyni dövr üzrə əlaqəni zəiflədə bildiyini göstərir. Şok qrupları üzrə Brent qiymətinin artdığı dörd ildə əsaslı real xərclərin orta artımı 21,1%, qiymətin azaldığı beş ildə orta azalması 14,7% olmuşdur. Cari real xərclər əks profil vermişdir: qiymət artımı illərində orta dəyişmə -7,2%, qiymət azalması illərində +9,1% təşkil etmişdir. Bu göstərici neft ucuzlaşdıqca cari xərclərin avtomatik artması kimi şərh edilmir. Daha uyğun izah odur ki, cari öhdəliklər şok dövründə ixtisar edilmir və bəzi illərdə sosial-sabitləşdirici tədbirlər onların artmasına səbəb olur.

Cədvəl 2
Əsas empirik nəticələrin xülasəsi

Göstərici	Cari xərclər	Əsaslı xərclər / fərq
Variasiya əmsalı	11,0%	24,1%
Artım s.k.	11,2%	31,8%
Qiymət artımı illərində orta dəyişmə	-7,2%	+21,1%
Qiymət azalması illərində orta dəyişmə	+9,1%	-14,7%
Spearman ρ	-0,800 (p=0,010)	+0,467 (p=0,205)
HC3 həssaslıq əmsalı	-0,274	+0,542
Əmsal fərqi: cüt bootstrap		0,828; 95% CI 0,283–1,687; p=0,004

Mənbə. Cədvəl müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

Neft qiyməti dəyişməsi ilə cari real xərc artımı arasında Spearman əmsalı -0,800 və p=0,010 olmuşdur. HC3 tənliyində neft qiyməti əmsalı -0,274-dür. Əsaslı xərclər üçün Spearman əmsalı +0,467, xətti həssaslıq əmsalı +0,542 olmuş, ayrıca tənlikdə statistik əhəmiyyət zəif qalmışdır. Bununla yanaşı, cari və əsaslı xərc əmsallarının cüt bootstrap fərqinin medianı 0,828, 95%-lik intervalı 0,283–1,687, bootstrap p-si 0,004 olmuşdur. İntervalın sıfırı əhatə etməməsi iki xərc kateqoriyasının neft qiymətinin istiqamətinə eyni reaksiya vermədiyini göstərir.

Müzakirə

Empirik profil fiskal ratchet mexanizminin Azərbaycan büdcəsinin tərkibi səviyyəsində də müşahidə olunduğunu göstərir. Cari xərclər neft qiyməti azaldıqda əsaslı xərclər kimi ixtisar edilmir. Bu davranış əməkhaqqı və sosial öhdəliklərin nominal sərtliyi, dövlət xidmətlərinin fasiləsiz maliyyələşdirilməsi və böhran illərində əlavə sosial müdafiə tələbi ilə uzlaşır. Arezki və Ismailin (2013) aşağı istiqamətdə sərtlik nəticəsi burada ümumi xərclərdən daha çox cari xərc komponentində görünür. Əsaslı xərclərin qiymət istiqaməti ilə müsbət həssaslığı isə pro-tsiklikliyin investisiya kanalını göstərir və Farzanegan (2011) və El Anshasy ilə Bradleynin (2012) təsvir etdiyi fiskal ötürülmə mexanizmləri ilə uyğun gəlir. Ayrıca reallaşdırılmış volatillik nəticələri daha zəifdir. Cari xərclər üçün volatillik əmsalı +0,227, əsaslı xərclər üçün -0,307 olmuş, iki əmsalın bootstrap intervalı sıfırı geniş şəkildə əhatə etmişdir. Deməli, əsaslı xərclərin daha dəyişkən olması birbaşa volatillik göstəricisinin təsiri ilə eyniləşdirilə bilməz. Qiymətin istiqaməti, büdcə qərarlarının gecikməsi, pandemiya, bərpa proqramları və layihə portfeli kimi amillər eyni dərəcədə nəzərə alınmalıdır. Kilianın (2009) vurğuladığı kimi, neft qiyməti dəyişməsinin mənbəyi də makroiqtisadi nəticəni dəyişə bilər.

SOFAZ transferinin cari real xərc artımı ilə müsbət əlaqəsi transferlərin cari öhdəliklərin maliyyə bazasını qoruduğu ehtimalı ilə uyğun gəlir. Lakin transfer payı ilə neft qiyməti dəyişməsinin interaksiya əmsalları sabit statistik nəticə vermir. Transferin həcmi həm neft gəlirinin, həm fond aktivlərinin, həm də büdcə qərarının nəticəsi olduğuna görə endogenlik həll edilmədən onu avtomatik kontr-tsiklik bufer kimi şərh etmək olmaz. Resurs gəlirlərinin idarə edilməsinə dair ədəbiyyat da xərclərin orta müddətli çərçivəyə bağlanmasını və fond-büdcə münasibətlərinin şəffaflaşdırılmasını tövsiyə edir (Mirzoev & Zhu, 2019; Ossowski et al., 2008). Siyasət baxımından üç istiqamət önə çıxır. Birincisi, əsaslı layihələr tamamlanma səviyyəsi, sosial gəlirlilik və dayandırılma xərci üzrə çoxillik prioritetləşdirilməlidir ki, neft qiyməti düşəndə bütün investisiya proqramına eyni faizlə ixtisar tətbiq edilməsin. İkincisi, davamlı cari öhdəliklərin artımı qeyri-neft gəlirlərinin trendi ilə əlaqələndirilməlidir. Üçüncüsü, SOFAZ transfertləri və büdcə neft qiyməti üçün əvvəlcədən

açıqlanan koridorlar müəyyən edilməlidir. Belə mexanizm diskresiyanı azaldar və gələcəkdə bufer təsirinin daha təmiz empirik qiymətləndirilməsinə imkan verər.

Nəticə

2015–2024-cü illərin məlumatları cari və əsaslı büdcə xərclərinin neft tsiklinə eyni reaksiya vermədiyini göstərir. Əsaslı xərclər həm real səviyyədə, həm də illik artımda daha yüksək dəyişkənliyə malikdir. Neft qiymətinin artdığı illərdə onların orta artımı 21,1%, azaldığı illərdə orta azalması 14,7% olmuşdur. Cari xərclərin daha sərt və əks istiqamətli profili isə şok zamanı sosial və inzibati öhdəliklərin qorunduğunu göstərir. Cüt bootstrap nəticəsi neft qiyməti dəyişməsinə həssaslıq fərqini statistik olaraq təsdiqləyir, lakin ayrıca volatillik göstəricisinin və SOFAZ transfertlərinin səbəbli təsiri üzrə nəticə zəif qalır. Müşahidə sayının azlığı, büdcə təsnifatında illərarası dəyişikliklər, əsaslı xərclərin istehlak qiymətləri indeksi ilə deflyasiya olunması və transfer endogenliyi nəticələrin sərhədlərini müəyyən edir. Buna görə əmsallar uzunmüddətli struktur parametr kimi deyil, onillik dövrün fiskal reaksiya profili kimi qəbul edilməlidir. Daha uzun rüblük seriya formalaşdıqda asimmetrik ARDL, lokal proyeksiya və struktur VAR yanaşmaları ilə qiymət şokunun istiqaməti və gecikməsi daha dəqiq ayrışdırıla bilər.

Ədəbiyyat

Alley, I. (2016). Oil price volatility and fiscal policies in oil-exporting countries. *OPEC Energy Review*, *40*(2), 192–211. https://doi.org/10.1111/opec.12074

Arezki, R., & Ismail, K. (2013). Boom–bust cycle, asymmetrical fiscal response and the Dutch disease. *Journal of Development Economics*, *101*, 256–267. https://doi.org/10.1016/j.jdeveco.2012.11.003

Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi. (2025). *Azərbaycanda qiymətlər, 2025: Statistik məcmuə*. https://www.stat.gov.az/menu/6/statistical_yearbooks/source/prices_2025.pdf?utm_source=chatgpt.com

Azərbaycan Respublikasının Hesablama Palatası. (2025). *Dövlət büdcəsinin 2024-cü il icrasına Hesablama Palatasının rəyi*. https://sai.gov.az/xeberler/435

Céspedes, L. F., & Velasco, A. (2014). Was this time different? Fiscal policy in commodity republics. *Journal of Development Economics*, *106*, 92–106. https://doi.org/10.1016/j.jdeveco.2013.07.012

El Anshasy, A. A., & Bradley, M. D. (2012). Oil prices and the fiscal policy response in oil-exporting countries. *Journal of Policy Modeling*, *34*(5), 605–20. https://doi.org/10.1016/j.jpolmod.2011.08.021

Farzanegan, M. R. (2011). Oil revenue shocks and government spending behavior in Iran. *Energy Economics*, *33*(6), 1055–1069. https://doi.org/10.1016/j.eneco.2011.05.005

Frankel, J. A., Végh, C. A., & Vuletin, G. (2013). On graduation from fiscal procyclicality. *Journal of Development Economics*, *100*(1), 32–47. https://doi.org/10.1016/j.jdeveco.2012.07.001

Kilian, L. (2009). Not all oil price shocks are alike: Disentangling demand and supply shocks in the crude oil market. *American Economic Review*, *99*(3), 1053–1069. https://doi.org/10.1257/aer.99.3.1053

Mirzoev, T., & Zhu, L. (2019). *Rethinking fiscal policy in oil-exporting countries* (IMF Working Paper No. WP/19/108). International Monetary Fund. https://doi.org/10.5089/9781498314749.001

Ossowski, R., Villafuerte, M., Medas, P. A., & Thomas, T. (2008). *Managing the oil revenue boom: The role of fiscal institutions* (Occasional Paper No. 260). International Monetary Fund. https://doi.org/10.5089/9781589067189.084

State Oil Fund of the Republic of Azerbaijan. (2024). *Annual report 2024*. https://www.oilfund.az/report-and-statistics/reports-archive

U.S. Energy Information Administration. (n.d.). *Europe Brent spot price FOB, monthly*. Retrieved October 6, 2026, from https://www.eia.gov/dnav/pet/hist/rbrtem.htm

State Oil Fund of the Republic of Azerbaijan. (2024). *Annual report 2024*. https://www.oilfund.az/report-and-statistics/reports-archive

U.S. Energy Information Administration. (n.d.). *Europe Brent spot price FOB, monthly*. Retrieved October 6, 2026. https://www.eia.gov/dnav/pet/hist/rbrtem.htm